Załącznik nr 2 do wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Marek Konstankiewicz

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

- Tytuł zawodowy magistra historii, specjalności archiwalna i nauczycielska, uzyskany na Wydziale Humanistycznym UMCS na podstawie pracy p.t. „Dzienniki urzędowe resortu komunikacji (1918-1939) jako źródło do historii kolejnictwa w Polsce" (promotor prof. dr hab. Krzysztof Skupieński) w 2001 r.
- Tytuł zawodowy magistra administracji, uzyskany na Wydziale Prawa i Administracji UMCS, na podstawie pracy p.t. „Prawne regulacje dostępu do państwowego zasobu archiwalnego" (promotor dr Wojciech Taras) w 2002 r..
- Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii nadany przez Radę Wydziału Humanistycznego UMCS na podstawie rozprawy p.t. „Kancelaria starostw województwa lubelskiego w latach 1919-1939" (promotor prof. dr hab. Krzysztof Skupieński, recenzenci prof. dr hab. Tadeusz Radzik oraz prof. dr hab. Halina Robótka) dnia 19 października 2005 r.
- Dyplom ukończenia studiów podyplomowych w zakresie „Kształcenie kadry akademickiej do roli wykładowców przedmiotu Ochrona własności intelektualnej", uzyskany na Wydziale Biologii i Biotechnologii UMCS w 2013 r.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- Od 1 października 2001 r. do 30 września 2005 r. uczestnik studiów doktoranckich w zakresie historii na Wydziale Humanistycznym UMCS.
- Od 1 listopada 2005 r. do 15 września 2006 r. pomocnik archiwisty w Archiwum Państwowym w Lublinie.
- Od 16 października 2006 adiunkt w Zakładzie Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii UMCS (do 14 lutego 2015 r. Zakład Archiwistyki).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016, poz. 882, z późn. zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Kształtowanie podstaw prawnych działalności archiwalnej w Polsce na przełomie XX i XXI w.

b) cykl publikacji powiązanych tematycznie stanowiący osiągnięcie naukowe:

Monografie:

1. Marek Konstankiewicz, Adrian Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz, Warszawa 2016, ss. 713.

Artykuły w czasopismach:

2. Marek Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej w Polsce (stan prawny z dnia 1 stycznia 2010 r.), „Archiwa - Kancelarie - Zbiory" 2010, nr 1 (3), s. 131-151.
3. Marek Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania ustawy z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, „Archiwista Polski" 2014, nr 2, s. 61-69.
4. Marek Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach wchodzące w życie od 1 listopada 2015 r., „Archiwista Polski" 2015, nr 3, s. 7-22.
5. Marek Konstankiewicz, Rozporządzenia z października 2015 r. dotyczące nadzoru archiwalnego i gromadzenia archiwaliów, „Archiwista Polski" 2016, nr 2, s. 63-75.
6. Marek Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania materiałów archiwalnych, wchodzące w życie 16 czerwca 2016 r., w ustawie z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, „Archiwista Polski" 2016, nr 3, s. 5-20.
7. Marek Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego dotyczące archiwaliów prywatnych, „Wschodni Rocznik Humanistyczny" t. 13, 2016, s. 335-345.
8. Marek Konstankiewicz, Adrian Niewęgłowski, Status prawny archiwów osobistych, „Archeion" t. 117, 2016, s. 84-102.

Artykuły w pracach zbiorowych:

9. Marek Konstankiewicz, Udział w stanowieniu aktów normatywnych jako forma działania administracji archiwalnej w zakresie kształtowania narastającego zasobu

archiwalnego, w: Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Edwardowi Kołodziejowi w 70. rocznicę urodzin, red. Janusz Łosowski, Lublin 2011, s. 135-145.

10. Marek Konstankiewicz, Podstawy prawne archiwalnej selekcji dokumentacji (stan prawny z dnia 31 stycznia 2011 r.), w: Dokumentacja masowa. Z problematyki kształtowania zasobu archiwalnego, red. Irena Mamczak-Gadkowska, Krzysztof Stryjkowski, Poznań, 2012, s. 117-131.
11. Marek Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu do archiwaliów (stan prawny z 1 stycznia 2013 r.), w: Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Wrocław 5-7 września 2012 r., red. Waldemar Chorążyczewski, Krzysztof Stryjkowski, Warszawa 2013, s. 193-201.
12. Marek Konstankiewicz, Współczesne wyzwania dla prawnej regulacji działalności archiwalnej, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4, Nowa archiwistyka - archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym, red. Waldemar Chorążyczewski, Wojciech Piasek, Agnieszka Rosa, Toruń 2014, s. 137-150.
13. Marek Konstankiewicz, Aspekty teoretyczne i prawne działalności archiwalnej organizacji pozarządowych, w: Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce, red. Tomasz Czarnota, Marek Konstankiewicz, Warszawa - Lublin 2015, s. 51-61.
14. Marek Konstankiewicz, Status archiwum bieżącego we współczesnym polskim prawie archiwalnym, w: Zarządzanie dokumentacją, archiwistyka i... koty. Księga jubileuszowa Profesor Haliny Robótki, red. Robert Degen, Marlena Jabłońska, Wanda Krystyna Roman, Warszawa 2016, s. 93-104.
15. Marek Konstankiewicz, Wybrane aspekty międzynarodowe polskiego prawa archiwalnego, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 5, Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna, red. Waldemar Chorążyczewski, Agnieszka Rosa, Toruń 2017, s. 263-273.

c) omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Wprowadzenie

Zasadniczym celem moich badań prowadzonych po uzyskaniu stopnia doktora była analiza przekształceń jakim ulegały prawne podstawy działalności archiwalnej w Polsce na przełomie XX i XXI w., wskazanie najważniejszych kierunków tych przemian oraz ustalenie ich konsekwencji dla działania archiwów i sytuacji osób korzystających z ich zasobu. Starałem się przy tym uchwycić zarys głównych problemów polskiego prawa dotyczącego archiwów i archiwaliów w okresie przemian. Działalność archiwalna jest tu rozumiana jako

MK

całokształt wykonywanych przez archiwa czynności, takich jak gromadzenie, przechowywanie, zabezpieczanie, opracowywanie i udostępnianie materiałów archiwalnych. Ich przedmiotem są archiwalia, czyli dokumentacja bez względu na jej postać fizyczną, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej i z tego powodu przechowywana wieczyście. Wartość informacyjna materiałów archiwalnych powoduje z jednej strony potrzebę otoczenia ich szczególną ochroną, zaś z drugiej umożliwienia wykorzystywania ich zarówno dla naukowego poznawania przeszłości, jak i zaspokajania innych potrzeb administracyjnych, edukacyjnych czy kulturalnych.

Sposób realizacji powyższych zadań jest przedmiotem zainteresowań odpowiednio teorii archiwalnej oraz metodyki archiwalnej. Trzeba jednak również uwzględnić przy tym treść norm prawa powszechnie obowiązującego. Jego normy określają prawa i obowiązki archiwistów, wytwórców materiałów archiwalnych czy osób korzystających z tych ostatnich, tym samym istotnie wpływając na sposób gromadzenia, zabezpieczania i udostępniania archiwaliów. Prawo daje niezbędne podstawy do wszelkich aktywności archiwów (zwłaszcza tych będących podmiotami publicznymi), a zwłaszcza upoważnia je do podejmowania działań o charakterze władczym, takich jak np. przejmowanie archiwaliów od ich twórców lub też odmawianie użytkownikom dostępu do nich. Zarazem odnośne regulacje prawne powinny mieć według mnie tak ukształtowaną treść, by jak najlepiej w świetle ustaleń teorii i metodyki archiwalnej służyć zabezpieczaniu materiałów archiwalnych oraz zapewnieniu dostępności do nich.

W dotychczasowym stanie badań raczej brakowało pogłębionych analiz polskich regulacji prawnych określających zasady prowadzenia działalności archiwalnej. Nieliczne opracowania mają charakter fragmentaryczny lub dość ogólny, a starsze z nich uległy już znaczącej dezaktualizacji z powodu licznych i skomplikowanych zmian zachodzących w stanie prawnym. Właśnie te przemiany podstaw prawnych skłaniały do spojrzenia na nie z perspektywy historycznej. Wynikały one z przekształceń ustrojowych i społeczno-gospodarczych zapoczątkowanych w 1989 r. oraz rozpowszechnienia się technologii informatycznych, a zwłaszcza dokumentacji elektronicznej, czego konsekwencją są także zmiany potrzeb i oczekiwań osób zainteresowanych dostępem do materiałów archiwalnych, w tym także historyków.

Realizacja wyznaczonego celu badawczego wymagała oparcia się zarówno na twierdzeniach teorii archiwalnej jak i uwzględnienia w niezbędnym zakresie ustaleń prawoznawstwa. Kierując się jednymi i drugimi należało odnaleźć rozproszone w bardzo wielu aktach prawych przepisy odnoszące się do tej sfery rzeczywistości. Posłużenie się naukowymi zasadami wykładni prawa pozwoliło zrekonstruować treści norm prawnych a dzięki twierdzeniom teorii i metodyki archiwalnej możliwe było ich zinterpretowanie i ulokowanie w szerszym kontekście działalności archiwalnej. Ustalenia tego co z regulacji prawnych wynika dla czynności wykonywanych przez archiwistę lub oczekiwań osoby

korzystającej z materiałów archiwalnych, były przedstawiane w nawiązaniu do poszczególnych funkcji archiwów (podobnie w dalszej części autoreferatu).

Z powyższych względów badania nad zagadnieniami prawnymi istotnymi dla dziedziny archiwalnej w sposób wyraźny lokują się na pograniczu prawa i archiwistyki. Tak zarysowany przedmiot dociekań wpisuje się jednocześnie w historię archiwistyki, umożliwiając przedstawienie jednego z ważniejszych aspektów funkcjonowania archiwów w badanym okresie, przy czym analizowane zagadnienia są fragmentem szerszej problematyki uwarunkowań kulturowych, w których funkcjonowały archiwa na przełomie XX i XXI w.

Wyznaczony cel badawczy starłem się osiągnąć w cyklu publikacji stanowiącym prezentowane osiągnięcie naukowe. Składa się nań jedna współautorska publikacja książkowa oraz po siedem artykułów w czasopismach i tekstów w pracach zbiorowych opublikowanych w latach 2010 – 2017.

Wspomniana książka jest pierwszym całościowym komentarzem do przepisów ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, opracowanym według stanu prawnego z 15 marca 2016 r., z uwzględnieniem zmian wchodzących w życie 16 czerwca tego samego roku[1]. Zastosowano tu tradycyjną dla nauk prawnych formę komentarza, której zasadniczą cechą jest poddanie szczegółowej analizie poszczególnych przepisów aktu prawnego, z uwzględnieniem powiązań pomiędzy nimi oraz z innymi regulacjami. W analizie tej uwzględniono jednocześnie reguły wykładni prawa jak i ustalenia teoretyczne archiwistyki, co pozwoliło w wymagających tego sytuacjach dokonać interpretacji funkcjonalnej norm prawnych, czyli takiej, która uwzględnia cele i społeczne funkcje odnośnych uregulowań, w tym przypadku lokując je w kontekście dziedziny archiwalnej. Jednocześnie wskazane zostały powiązania ustawy archiwalnej z bardzo wieloma innymi aktami prawnymi, należącymi do wszystkich gałęzi prawa, nie tylko administracyjnego, ale także cywilnego i karnego.

Taka koncepcja publikacji książkowej umożliwiła z jednej strony dokonanie interpretacji regulacji prawnych kluczowych z punktu widzenia archiwistów prowadzących działalność archiwalną lub historyków korzystających z archiwów. Z drugiej strony forma komentarza i poddanie wywodów regułom nauk prawnych czyni tę publikację zrozumiałą dla prawników, umożliwiając jej wejście do obiegu naukowego także w tej dyscyplinie. Obaj współautorzy wspólnie opracowali ogólną koncepcję komentarza oraz przedyskutowali wszystkie zasadnicze wątpliwości interpretacyjne, które nasuwa tekst ustawy archiwalnej, uwzględniając przy tym zarówno ustalenia archiwistyki jak i prawoznawstwa. Omówienia poszczególnych artykułów ustawy mają już charakter autorski. Piszący te słowa poddał analizie przepisy ustawy o charakterze administracyjnoprawnym (51 artykułów na ogółem 92 artykuły), co pozostaje w związku z posiadanym wykształceniem administratywistycznym.

[1] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz, Warszawa 2016.

W skład cyklu publikacji wchodzą także prace o mniejszej objętości. Jest wśród nich 7 artykułów (w tym jeden współautorski) zamieszczonych w czasopismach „Archeion", „Archiwa - Kancelarie - Zbiory", „Archiwista Polski" i „Wschodni Rocznik Humanistyczny". Uzupełniają to opracowania zawarte w pracach zbiorowych, wydanych w ważnych ośrodkach naukowych prowadzących badania w zakresie archiwistyki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej). Główne tezy większości publikacji były prezentowane i poddawane pod dyskusje, jak n. p. podczas Powszechnych Zjazdów Archiwistów Polskich (Olsztyn 2007, Wrocław 2012), konferencji z cyklu „Toruńskie Konfrontacje Archiwalne" (2013 i 2015), czy na konferencji „Dokumentacja masowa - problemy wartościowania i selekcji" (Poznań 2010).

Omawiane artykuły w porównaniu do stosownych fragmentów komentarza do ustawy o narodowym zasobie archiwalnym stanowią ujęcia prezentujące kluczowe problemy stosowania narzędzi prawnych na tle poszczególnych aspektów działalności archiwalnej, z uwzględnieniem również innych aktów prawnych niż ustawa archiwalna, a niekiedy omawiające najistotniejsze zmiany legislacyjne. W ukazujących się przez 8 lat publikacjach uwzględniano aktualny stan prawny, na bieżąco rejestrując i komentując przekształcenia podstaw prawnych działalności archiwalnej dokonujące się w tym okresie. Odnosiłem się także do wyjściowego stanu regulacji z lat osiemdziesiątych XX w. pokazując jego późniejsze przekształcenia i ich konsekwencje dla dziedziny archiwalnej.

Podstawowym aktem prawa regulującym wykonywanie działalności archiwalnej w Polsce jest ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, dalej określana jako „ustawa archiwalna", która weszła w życie 1 stycznia 1984 r.[2] Jej uchwalenie stworzyło formalne fundamenty działania archiwów aktualne aż po dzień dzisiejszy, mimo znacznej liczby zmian wprowadzonych do jej tekstu. Łącznie od 1989 r. do czerwca 2017 r. ustawa archiwalna była nowelizowana 38 razy. Z jej pierwotnego tekstu liczącego 60 artykułów niezmienioną postać zachowało jedynie 14. Pozostałe znowelizowano i to czasem wielokrotnie, niektóre z nich uchylono, ponadto dodano 49 nowych.

W swej publikacji zwróciłem uwagę, że podstawy prawne działalności archiwalnej zawarte są także w wielu innych regulacjach. Należy do nich obecnie obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., w której przepisach po pierwsze ustanowiono wolność badań naukowych, korzystania z dóbr kultury, a także nauczania i twórczości artystycznej oraz nałożono na władze publiczne obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków do upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury. Korzystanie z tych wolności wiąże się z dostępem do materiałów archiwalnych, do czego niezbędne jest funkcjonowanie instytucji wyspecjalizowanych w odpowiednim gromadzeniu, ochronie, opracowywaniu i udostępnianiu archiwaliów. Ponadto uregulowania konstytucyjne odnosząc się do niektórych rodzajów archiwaliów ustanawiają prawo obywatela do

[2] Tekst jednolity: Dziennik Ustaw (dalej: Dz. U.) 2016, poz. 1506, z późn. zm.

uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne czy też prawo każdej osoby fizycznej do dostępu do dotyczących jej urzędowych dokumentów i zbiorów danych, a także do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą[3].

Normy rangi konstytucyjnej uszczegóławiane są w ustawodawstwie między innymi dotyczącym dostępu do informacji publicznej, ponownego wykorzystania informacji sektora publicznego i ochrony danych osobowych. W takim kontekście analizowana musi być także ustawa archiwalna, która oprócz tego jest też blisko związana z regulacjami dotyczącymi ochrony zabytków, czy pokrewnych archiwom instytucji pamięci, takich jak biblioteki i muzea. Takie założenie znalazło odzwierciedlenie w moich publikacjach, w tym tych zaliczonych do cyklu stanowiącego omawiane osiągnięcie naukowe.

Zasób archiwalny jako przedmiot regulacji prawnej

Głównym założeniem ustawy archiwalnej z 1983 r. było objęcie ochroną prawną wszystkich archiwaliów, bez względu na to czyją stanowią własność, poprzez uznanie ich za narodowy zasób archiwalny. W definicji ustawowej materiałów archiwalnych składających się na ten ostatni wskazano, że jest nimi dokumentacja powstała w przeszłości oraz powstająca współcześnie, bez względu na formę wytworzenia, która ma znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej. Tą nawiązującą do rozumienia źródła historycznego definicję legalną należy uznać za sformułowaną bardzo perspektywicznie. Zastosowanie w niej otwartego wyliczenia form dokumentacji pozwoliło uwzględnić aktualnie obserwowany przyrost archiwaliów mających postać elektroniczną. Z tego względu dodanie do niej odesłania do definicji dokumentu elektronicznego zawartej w ustawie z 2005 r. o informatyzacji podmiotów publicznych, miało znaczenie bardziej porządkowe[4].

Wartość historyczna materiałów archiwalnych jako źródeł informacji o przeszłości stanowi uzasadnienie dla sformułowanego w art. 3 ustawy archiwalnej nakazu ich wieczystego przechowywania. Zainteresowanie przeszłością, a więc także źródłami pozwalającymi ją poznawać ma charakter stosunkowo trwały i nie maleje z upływem czasu. Ponadto możliwość weryfikowania w toku dyskusji naukowej twierdzeń na temat przeszłości formułowanych przez historyków wymaga zapewnienia dostępu do źródeł, na których te twierdzenia były opierane[5].

W przepisach ustawy archiwalnej został ustanowiony podział narodowego zasobu archiwalnego według kryterium własnościowego na dwie części. Pierwszą stanowi

[3] M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej w Polsce (stan prawny z dnia 1 stycznia 2010 r.), „Archiwa - Kancelarie - Zbiory" 2010, nr 1 (3), s. 132-133.

[4] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 25-36. M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania ustawy z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, „Archiwista Polski" 2014, nr 2, s. 64.

[5] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 45-46.

państwowy zasób archiwalny, na który składają się materiały archiwalne będące własnością Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz państwowych i samorządowych, osób prawnych. Kluczowe znaczenie miało objęcie zakresem państwowego zasobu archiwalnego dokumentacji wytwarzanej przez samorząd terytorialny, choć dokonano tego dopiero w 1998 r., podczas gdy reaktywacja samorządu terytorialnego na szczeblu gmin nastąpiła już w roku 1990. Z przeprowadzonych badań wynika, że regulacje odnoszące się do państwowego zasobu archiwalnego, określające ustrój podmiotów nimi zarządzających oraz zasady jego kształtowania, ochrony i udostępniania cechują się wysokim poziomem szczegółowości w porównanie do zasobu niepaństwowego[6].

Druga ze wspomnianych części to niepaństwowy zasób archiwalny, czyli archiwalia znajdujące się w rękach podmiotów prywatnych, a więc podmiotów innych niż publiczne (przedsiębiorcy, stowarzyszenia, kościoły, partie polityczne i t. p. czy wreszcie rodziny i pojedyncze osoby fizyczne). Podmioty te są adresatami stosunkowo nielicznych regulacji, które pozostawiają im relatywnie duży obszar autonomii w kształtowaniu zasad postępowania z odnośnymi archiwaliami. Prawo daje podstawy do wpływania przez władze publiczne na traktowanie prywatnych archiwaliów, w celu zapewnienie ich ochrony jako świadectw przeszłości. Mając na względzie konstytucyjną ochronę prawa własności, sformułowałem postulat by zakres tych ingerencji i sposób ich dokonywania nie naruszał istoty prawa własności[7].

Status prawny archiwów

W przepisach ustawy archiwalnej został zamieszczony katalog instytucji publicznych upoważnionych do administrowania państwowym zasobem archiwalnym. Wyliczone w nim archiwa państwowe, archiwa wyodrębnione i archiwa zakładowe tworzą państwową sieć archiwalną, przy czym brakuje podstaw prawnych do koordynowania czy choćby kontrolowania jej działalności przez jakikolwiek organ, pomijając uprawnienia kontrolne archiwów państwowych wobec archiwów zakładowych. Poza państwową siecią archiwalną ustawodawca ulokował jednostki organizacyjne posiadające powierzony zasób archiwalny oraz państwowe i samorządowe biblioteki i muzea. Na mocy przepisów odrębnych ustaw wykonywanie zadań w zakresie państwowego zasobu archiwalnego przypisano Filmotece Narodowej i filmotekom regionalnym (w 2005 r.) oraz Krajowej Radzie Komorniczej (w 2006 r.). Powyższe oraz status archiwów wyodrębnionych (o czym dalej) powoduje duże trudności w koordynowaniu działalności publicznych instytucji archiwalnych[8].

---

[6] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 64. M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej..., s. 135.

[7] M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej..., s. 147. M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego dotyczące archiwaliów prywatnych, „Wschodni Rocznik Humanistyczny" t. 13, 2016, s. 343.

[8] M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej..., s. 142-143.

Stosunkowo niewielkie przemiany zachodziły w zakresie ustroju archiwów państwowych. Najpoważniejsze z nich polegały na uszczegółowieniu trybu powoływania Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz zmian w przyporządkowaniu resortowym tego organu[9].

Newralgiczne ogniwa dla narastania państwowego zasobu archiwalnego stanowią archiwa zakładowe. Funkcjonują one jako komórki organizacyjne podmiotów publicznych, czasowo przechowują wytworzoną w nich dokumentację, która później stosownie do jej kwalifikacji archiwalnej podlega przekazaniu do archiwów państwowych lub brakowaniu. W 2007 r. dopuszczono funkcjonowanie w instytucjach więcej niż jednego archiwum zakładowego, zaś w 2015 r. rozbudowano regulacje na ten temat oraz doprecyzowano katalog zadań kierowników tych jednostek organizacyjnych, w których archiwa zakładowe zostały utworzone. W toku nowelizowania ustawy archiwalnej pogłębiło się zróżnicowanie statusu archiwów zakładowych, gdyż obok pierwotnie wyróżnionych archiwów szkół wyższych pojawiły się odrębności dla archiwów zakładowych ministerstw, urzędów samorządu terytorialnego, urzędów zespolonej administracji rządowej oraz jednostek publicznej radiofonii i telewizji[10].

Od samego początku obowiązywania ustawy archiwalnej specyficzny status posiadały archiwa wyodrębnione (pierwotnie archiwa państwowe wyodrębnione). Wszystkie są w istocie archiwami bieżącymi niektórych organów i instytucji (a więc czasowo przechowują ich własny zasób, w pewnym zakresie wyjątkiem jest tu Instytutu Pamięci Narodowej) jednocześnie całkowicie niezależnymi od Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Dotyczą ich istotne odmienności w zasadach kształtowania i udostępniania zasobu oraz ograniczenia w przekazywaniu materiałów archiwalnych z tych archiwów do archiwów państwowych. W odrębnych ustawach określono zasób przechowywany przez archiwum Instytut Pamięci Narodowej - Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz tryb jego gromadzenia i udostępniania[11].

Z tworzeniem i przekształcaniem archiwów wyodrębnionych wiąże się największa liczba nowelizacji ustawy archiwalnej. W jej pierwotnym brzmieniu przewidywano istnienie pięciu tego rodzaju archiwów. Obecnie jest to czternaście kategorii archiwów, a niekiedy całych sieci archiwalnych (jak przykładowo sieć archiwów wojskowych), Ponadto w latach 2007-2015 istniała jeszcze kategoria archiwów wyodrębnionych komórek do spraw

---

[9] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 282-292 i 354-393. M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 63.

[10] M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach wchodzące w życie od 1 listopada 2015 r., „Archiwista Polski" 2015, nr 3, s. 10. M. Konstankiewicz, Status archiwum bieżącego we współczesnym polskim prawie archiwalnym, w: Zarządzanie dokumentacją, archiwistyka i... koty. Księga jubileuszowa Profesor Haliny Robótki, red. R. Degen, M. Jabłońska, W. K. Roman, Warszawa 2016, s. 95 i 100-104.

[11] Tamże, s. 96-97. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania materiałów archiwalnych, wchodzące w życie 16 czerwca 2016 r., w ustawie z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, „Archiwista Polski" 2016, nr 3, s. 18-19. M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej..., s. 136-137.

obronnych w państwowych i w samorządowych jednostkach organizacyjnych. Wprowadzenie, a następnie rozbudowywanie takiej regulacji doprowadziło do tego, że państwowym zasobem archiwalnym obecnie administrują bardzo liczne organy i całkowicie samodzielne organy[12].

Materiały archiwalne stanowiące państwowy zasób archiwalny są przechowywane również w publicznych bibliotekach i muzeach, co wynika z trudności w rozgraniczaniu dokumentacji bibliotecznej i obiektów muzealnych od archiwaliów oraz przypadków przejmowania ich w przeszłości przez te instytucje. W imię zasady poszanowania historycznie narosłego zasobu archiwalnego w ustawie archiwalnej usankcjonowano taki stan rzeczy, jednocześnie zobowiązując biblioteki i muzea do stosowania ogólnych zasady postępowania z archiwaliami. Z przyjętym rozwiązaniem w pewnej tylko części skoordynowano uchwalone w latach 1996 i 1997 przepisy ustaw o muzeach i bibliotekach, co powoduje, że status prawny archiwaliów przechowywanych w tych instytucjach stał się dość złożony[13].

Ustawa archiwalna w nader ograniczonym stopniu określa ustrój archiwów prywatnych, czyli prowadzonych przez niepaństwowe jednostki organizacyjne. Jak ustaliłem z całokształtu jej uregulowań wynika, że archiwa te powinny mieć zasadniczo charakter archiwów własnych, czyli mogą przechowywać materiały wytworzone i narosłe w danym podmiocie, choć dopuszczono możliwość gromadzenia w nich archiwaliów wytworzonych przez osoby fizyczne. W ostatnim czasie w archiwistyce dostrzeżono znaczenie archiwów społecznych, czyli działalności organizacji pozarządowych lub nieformalnych grup osób polegającej na gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu archiwaliów, które nie zostały wytworzone przez te podmioty w toku ich działalności, a więc materiałów proweniencyjnie obcych. Przepisy ustawy archiwalnej ograniczające możliwość przenoszenia własności materiałów archiwalnych proweniencji instytucjonalnej tworzą tym samym pewną barierę formalną dla działalności archiwów społecznych, nie uwzględniając w pełni ich potencjału w ogólnym modelu zabezpieczania archiwaliów podmiotów prywatnych[14].

Ochrona materiałów archiwalnych

Materiały archiwalne będące dobrami kultury stanowią jednocześnie źródła historyczne, posiadające nieprzemijającą wartość dla poznawania przeszłości i możliwości weryfikacji twierdzeń na jej temat. Ustawowy wymóg wieczystego przechowywania archiwaliów oznacza w pierwszym rzędzie zakaz ich niszczenia, ale także obowiązek

[12] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 64-65. M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s.17-18.
[13] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s.453-459.
[14] M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego..., s. 339. M. Konstankiewicz, Aspekty teoretyczne i prawne działalności archiwalnej organizacji pozarządowych, w: Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce, red. T. Czarnota, M. Konstankiewicz, Warszawa - Lublin 2015, s. 52-56 i 60.

podejmowania działań zmierzających do ochrony substancji archiwaliów i ich wartości informacyjnej. Konieczne jest zastosowanie rozwiązań technicznych i organizacyjnych adekwatnych dla poszczególnych form fizycznych archiwaliów oraz objęcia spuścizny archiwalnej ochroną prawną.

Na podmioty instytucjonalne, zarówno na publiczne, jak i prywatne został nałożony ustawowy obowiązek zapewnienia materiałom archiwalnym odpowiednich warunków przechowywania, koniecznej konserwacji, ewidencjonowania oraz ochrony przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub utratą. Jego wykonanie zabezpieczono sankcją karną, zaś w roku 2007 uzupełniono ją o możliwość czasowego przymusowego przeniesienia archiwaliów do archiwum państwowego, jeśli znajdują się one w stanie zagrożenia[15].

Stosunkowo nowym wyzwaniem jest zmierzenie się z konsekwencjami wprowadzonej w europejskim prawie ochrony danych osobowych koncepcji prawa do bycia zapomnianym. Jak podkreśliłem, prawo każdego do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą wynika także z art. 51 ust. 4 Konstytucji RP. Jedynie ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej zawiera przepis będący próbą pogodzenia tego rodzaju uprawnienia z wymogiem zachowania nienaruszonej treści materiałów archiwalnych, poprzez umożliwienie dołączenia do zasobu archiwalnego sprostowań pochodzących od osób, których dotyczą materiały[16].

Od 1983 r. nie zmienił się zakres ograniczeń w przenoszeniu własności materiałów archiwalnych. W największym stopniu dotyczą one państwowego zasobu archiwalnego, gdyż zbywanie jego składników jest całkowicie zakazane. Własność archiwaliów wytworzonych przez podmioty prywatne o charakterze instytucjonalnym może być przenoszona jedynie na rzecz Skarbu Państwa. Natomiast archiwalia wytworzone przez osoby fizyczne mogą być sprzedawane z uwzględnieniem jednak przysługującego archiwom państwowym i wyodrębnionym prawa pierwokupu[17].

Innym narzędziem ochrony prawnej archiwaliów jest reglamentacja ich wywozu za granicę, który jest dopuszczalny jedynie po uzyskaniu zezwolenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Zasady odzyskiwania archiwalió16., które zostały nielegalnie przemieszczone na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej zostały określone w kolejno obowiązujących dyrektywach instytucji unijnych z lat 1993 i 2014. Ich postanowienia implementowano do polskiego porządku prawnego odpowiednio w latach 2004 i 2017[18].

---

[15] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 157-163.

[16] M. Konstankiewicz, Współczesne wyzwania dla prawnej regulacji działalności archiwalnej, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4, Nowa archiwistyka - archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 144-146.

[17] M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego..., s. 339-340 i 342-343.

[18] M. Konstankiewicz, Wybrane aspekty międzynarodowe polskiego prawa archiwalnego, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 5, Archiwistyka uniwersalna, archiwistyka lokalna, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2017, s. 269.

Wreszcie ochronę materiałów archiwalnych w warunkach konfliktu zbrojnego kompleksowo reguluje konwencja z 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, której zasady zostały uszczegółowione i rozbudowane w związku z doświadczeniami konfliktów końca XX w. Normy tego rodzaju regulacji międzynarodowych winny być uwzględniane w odpowiedni sposób w treści prawa wewnętrznego poszczególnych państw będących ich stronami[19].

Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego

Istotnym elementem działalności archiwalnej jest kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego. Są to działania ukierunkowane na trwałe zabezpieczenie części powstającej współcześnie dokumentacji, uważanej za wartą wieczystego przechowywania, z myślą o przyszłych potrzebach poznawania przeszłości. Realizacja przez archiwa tej funkcji przesądza, jakie materiały archiwalne będą w nich przechowywane i tym samym jakim zestawem źródeł archiwalnych dysponują i dysponować będą historycy.

Model prawnej regulacji kształtowania zasobu archiwalnego narastającego w instytucjach publicznych ustanowiony w ustawie archiwalną podlegał pewnym modyfikacjom, jednakowoż nie zmieniającym jego istoty. Od początku ustawa upoważniała administrację archiwalną (czyli Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz dyrektorów archiwów państwowych) do ingerowania we wprowadzanie normatywów kancelaryjno-archiwalnych oraz do podejmowania działań kontrolnych, nadzorowania brakowania dokumentacji a wreszcie przejmowania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych. Zakres stosowania tych działań od roku 1999 został rozszerzony na samorząd terytorialny.

Rozwój technologii informatycznych spowodował konieczność modyfikacji odnośnych przepisów i uwzględnienie coraz szerszego zjawiska narastania dokumentacji w postaci elektronicznej. W roku 2006 zostały wydane trzy rozporządzenia regulujące sposób postępowania w podmiotach publicznych z dokumentami elektronicznymi od momentu ich utworzenia lub otrzymania, poprzez przechowywanie aż po brakowanie lub przekazanie do archiwów państwowych. Po stosownej nowelizacji ustawy wydano w 2011 r. rozporządzenie, które – pod nazwą elektronicznego zarządzania dokumentacją – uregulowało elektronizację obiegu kancelaryjnego pism w części aparatu administracji terenowej. W praktyce stało się ono nieformalnym wzorem dla innych urzędów i instytucji. Dopiero w 2015 r. ustawowo zdefiniowano elektroniczne zarządzanie dokumentacją, wskazując je jako sposób realizacji obowiązku zapewnienia ewidencji, przechowywania oraz ochrony narastającej dokumentacji. Tak więc stosowanie rozwiązań wynikających z upowszechnienia się technologii informatycznych zostało pierwotnie unormowane w akcie prawnym stosunkowo niskiej rangi,

[19] Tamże, s.265-268.

a później pojawił się zapis ustawowy zarazem nie uszczegółowiony w aktach wykonawczych[20].

Jednym z działań podejmowanych przez archiwa państwowe, wiążącym się nierozerwalnie z problematyką prawną jest ich udział w ustanawianiu normatywów kancelaryjno-archiwalnych. Instrukcje kancelaryjne, wykazy akt i instrukcje archiwalne określają całościowo zasady na jakich w instytucji dokumentacja narasta i jest przechowywana u aktotwórcy – aż do wybrakowania lub przekazania do archiwum państwowego. W podmiotach publicznych normatywy takie są zasadniczo wprowadzane przez ich kierowników, jednakże przy współudziale Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych lub dyrektora archiwum państwowego. W drodze wykładni przepisów wykazałem jak bardzo istotne jest precyzyjne ustalenie zakresu tego rodzaju ingerencji administracji archiwalnej. Wiążący wpływ na treść normatywów ma zagwarantować jej ukształtowanie najlepiej służące zabezpieczeniu archiwaliów już w momencie ich powstawania oraz w czasie ich przechowywania przez aktotwórcę, a w odniesieniu do wykazów akt zakwalifikowanie określonych rodzajów dokumentacji do materiałów archiwalnych, co jest jednym z narzędzi selekcji narastającego zasobu archiwalnego. Jednocześnie zapisy normatywów kancelaryjno-archiwalnych nie mogą ograniczać sprawności osiągania celów przez instytucje, które je stosują i być zgodne z zasadami ich funkcjonowania[21].

Pierwotnie regulacje dotyczące ustanawiania normatywów kancelaryjno-archiwalnych były rozdzielone pomiędzy przepisy ustawy archiwalnej i jej aktów wykonawczych. Nowelizacją z 2015 r. wprowadzono ustawowy katalog normatywów i jednolite zasady ich tworzenia przy współudziale administracji archiwalnej. Jedynie szczegółowe kwestie związane z budową wykazów akt i kwalifikatorów dokumentacji określono w akcie wykonawczym[22]. Wspomniana nowelizacja ustawy umożliwiła także wydawanie wspólnych normatywów kancelaryjno-archiwalnych dla jednostek organizacyjnych podległych temu samemu organowi, co uznaję za ważny krok umożliwiający ujednolicanie zasad działania kancelarii i archiwów bieżących różnych grup podmiotów publicznych, a w dalszej perspektywie ułatwiającym organizowanie ich wspólnej obsługi kancelaryjnej i archiwalnej[23].

---

[20] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 93-98, 109 i 117-121. M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 10.

[21] M. Konstankiewicz, Udział w stanowieniu aktów normatywnych jako forma działania administracji archiwalnej w zakresie kształtowania narastającego zasobu archiwalnego, w: Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Edwardowi Kołodziejowi w 70. rocznicę urodzin, red. J. Łosowski, Lublin 2011, s. 136-142.

[22] Obecnie jest to Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej (Dz. U. 2015 poz. 1743).

[23] M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 8-10. M. Konstankiewicz, Rozporządzenia z października 2015 r. dotyczące nadzoru archiwalnego i gromadzenia archiwaliów, „Archiwista Polski" 2016, nr 2, s. 66.

W moim przekonaniu kluczowymi działaniami w obszarze kształtowania narastającego zasobu archiwalnego jest wydawanie przez organy administracji archiwalnej zezwoleń na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej. Mechanizm ten umożliwia przekwalifikowanie do materiałów archiwalnych, a tym samym uznanie za wartą wieczystego przechowywania, każdego niemal rodzaju dokumentacji, która utraciła juz swą bieżącą przydatność. Takim działaniom administracji archiwalnej, mającym charakter nadzorczy w sensie ścisłym od początku obowiązywania ustawy archiwalnej, poddane były państwowe, a od 1999 r. także samorządowe jednostki organizacyjne. Od 2015 r. przesłanki dopuszczalności brakowania dokumentacji wskazuje wprost przepis ustawowy. Szczegółowe określenie trybu wydawania takiej zgody regulowały kolejno obowiązujące po sobie akty wykonawcze[24].

W obszarze narastania państwowego zasobu archiwalnego funkcjonuje szereg innych regulacji, które bądź przypisują określonej w nich dokumentacji status materiałów archiwalnych bądź też wskazują na odmienne tryby nadawania jej kwalifikacji archiwalnej. Liczba takich aktów prawnych w przeciągu ostatnich trzydziestu lat systematycznie wzrastała i w roku 2011 było to siedemnaście rozporządzeń wydanych na podstawie nie tylko ustawy archiwalnej, ale i innych aktów rangi ustawowej. Takie odmienne regulacje, w odpowiednim zakresie determinujące to jakie materiały znajdą się w przyszłości w archiwach dotyczą dokumentacji elektronicznej, geodezyjnej, powstającej w jednostkach publicznej radiofonii i telewizji, powstającej podczas wyborów powszechnych i referendów czy też akt spraw sądowych, dyscyplinarnych i komorniczych. Co znamienne, do wydawania tych rozporządzeń upoważniona jest całkiem liczna grupa organów (w 2011 r. było ich sześć), a jednocześnie ustawodawca stosunkowo rzadko zastrzega konieczność współdziałania z nimi Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, czy choćby ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, jako organów kompetentnych w sprawach archiwalnych. Powoduje to rozproszenie pomiędzy wiele organów odpowiedzialności za kwestie istotne dla obecnej i przyszłej zawartości zasobu archiwalnego i komplikuje stosowanie tych licznych regulacji w praktyce archiwalnej[25].

Efektem kilkakrotnie wzmiankowanej nowelizacji ustawy archiwalnej z 2015 r. jest wprowadzenie przepisów kompleksowo regulujących działania kontrolne wykonywane przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i archiwa państwowe. W jej ramach rozbudowane zostały też regulacje dotyczące postępowania z archiwaliami w sytuacji zaprzestania działalności przez podmiot, który je wytworzył. Administracja archiwalna została przez nie wyposażona w narzędzia prawne umożliwiające przynajmniej ograniczanie rozproszenia archiwaliów pochodzących od jednego aktotwórcy, do którego może dojść na

[24] Tamże, s. 66-67. M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 11.

[25] M. Konstankiewicz, Podstawy prawne archiwalnej selekcji dokumentacji (stan prawny z dnia 31 stycznia 2011 r.), w: Dokumentacja masowa. Z problematyki kształtowania zasobu archiwalnego, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Stryjkowski, Poznań, 2012, s. 120-129.

skutek podziałów registratur i zasobów archiwów bieżących. Równocześnie, w przepisach wydanego wtedy rozporządzenia do art. 5 ust. 2 ustawy archiwalnej określono szczegółowe wymagania w zakresie przygotowania archiwaliów do przekazania do archiwum państwowego, co ma kluczowe znaczenie zarówno dla możliwości udostępniania tychże materiałów jak i ich dalszego opracowywania[26].

Paralelne zastosowanie zasad interpretacji aktów prawnych oraz ustaleń teorii archiwalnej pozwoliło wykazać, że w art. 25 ustawy archiwalnej prawodawca odwołał się do zasady poszanowania historycznie narosłego zasobu. Została ona zastosowana w przepisach określających zasób archiwów państwowych o charakterze centralnym, archiwów państwowych o charakterze terenowym, niektórych archiwów wyodrębnionych i zakładowych, a także archiwów podmiotów prywatnych oraz bibliotek i muzeów[27].

Odrębnie należy potraktować nowelizacje ustawy archiwalnej z lat 2002-2015, które polegały na dodaniu do niej, później wielokrotnie modyfikowanych przepisów dotyczących postępowania z dokumentacją osobową i płacową pracodawców o czasowym okresie przechowywania, w tym także prowadzenia działalności gospodarczej mającej za przedmiot jej przechowywanie. Nie dotyczą one wprost materiałów archiwalnych, a jedynie dokumentacji, która potencjalnie może być do nich zakwalifikowana[28].

Status niepaństwowego zasobu archiwalnego

Znaczącą część narodowego zasobu archiwalnego, stanowią materiały znajdujące się w rękach podmiotów prywatnych, czyli nie zaliczanych do szerokorozumianego sektora publicznego. Chodzi tu zarówno o archiwalia posiadane przez kościoły, partie polityczne, stowarzyszenia czy przedsiębiorstwa, które w rozumieniu ustawy archiwalnej stanowią ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, jak i materiały wytworzone i zgromadzone przez rodziny i pojedyncze osoby – zaliczone w prawie do nieewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego. Wszystkie one stanowią cenne źródła do poznania przeszłości, co uzasadnia możliwość podejmowania w tym obszarze ingerencji władz publicznych mających na celu zapewnienie przedmiotowym materiałom właściwej ochrony. Konieczne jest przy tym poszanowanie niezależności podmiotów prywatnych, w tym nienaruszanie istoty prawa własności, co jest wymogiem konstytucyjnym. I właśnie kwestie własnościowe objęte regulacjami prawa prywatnego są nader istotnym aspektem sytuacji archiwów prywatnych, w przeciwieństwie do archiwów państwowych, w których działalności podstawowe znaczenie ma sfera prawa publicznego.

[26] M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 12-15. M. Konstankiewicz, Rozporządzenia z października 2015 r. ..., s. 68-69.
[27] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 367-368.
[28] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 68.

Zapoczątkowane w 1989 r. przemiany sprawiły, że wzrosła wartość materiałów archiwalnych wytwarzanych przez podmioty prywatne, w związku z wyraźnym zwiększeniem się znaczenia tych ostatnich w życiu gospodarczym i we wszelkich innych sferach życia społecznego. Tymczasem odnoszące się do nich regulacje ustawy archiwalnej nadal mają zasadniczo postać taką, jaką otrzymały w roku 1983, a więc w zupełnie innej rzeczywistości ustrojowej. Godzi się jednak stwierdzić, że prywatni właściciele materiałów archiwalnych od samego początku mieli ustawowo zagwarantowaną swobodę w sprawach kwalifikowania swej dokumentacji do materiałów archiwalnych i ich udostępniania. Ciąży na nich jedynie ogólny obowiązek ochrony i ewidencjonowania archiwaliów oraz ograniczenia w obrocie nimi tudzież przekazywaniu i wywozie archiwaliów za granicę[29].

W latach 2006-2007 w drodze nowelizacji ustawy archiwalnej zlikwidowano możliwości wypłacania wynagrodzenia za przekazanie archiwaliów proweniencji prywatnej do instytucji publicznych, tudzież zniesiono instytucję rejestru, w którym niepaństwowy zasób archiwalny mógł być dobrowolnie rejestrowany. Spowodowało to znaczne ograniczenie katalogu środków oddziaływania administracji archiwalnej na niepaństwowy zasób archiwalny i to w okresie, gdy istotnie wzrosło znaczenie podmiotów niepublicznych a tym samym wytwarzanych i gromadzonych przez nie archiwaliów[30].

Z kolei przyjęta w art. 44 ustawy archiwalnej koncepcja zabezpieczania materiałów stanowiących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny w sytuacji trwałego zaprzestania działalności przez ich twórców poprzez ich przymusowe przejmowanie przez państwo budzi moje poważne zastrzeżenia. Po pierwsze przewiduje ona w istocie dokonywanie wywłaszczenia bez odszkodowania, co jest wyraźnie zakazane w art. 21 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Po drugie pojawia się pytanie czy ustanowienie monopolu archiwów państwowych na gromadzenie archiwaliów wytworzonych przez instytucje prywatne rzeczywiście jest najlepszym sposobem zabezpieczenia ich spuścizny dokumentacyjnej, wobec potencjału bibliotek czy archiwów społecznych. Tymczasem w roku 2015 ta konstrukcja prawna została tylko w niewielkim stopniu zmodyfikowania, zaś przy pomocy rozporządzenia uszczegółowiono warunki przejmowania w trybie tego przepisu archiwaliów do archiwów państwowych[31].

Dopiero w ramach tej samej nowelizacji, pod wpływem narastającego zainteresowania działaniami archiwów społecznych, pojawił się prawny mechanizm służący wspieraniu przez państwo działalności archiwalnej podmiotów prywatnych. Dodany do ustawy archiwalnej art. 43a upoważnia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do zlecania organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych w zakresie ewidencjonowania, przechowywania,

---

[29] M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego..., s. 335-339.
[30] Tamże, s. 341. M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 67.
[31] M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego..., s. 340-341. M. Konstankiewicz, Współczesne wyzwania..., s. 147. M. Konstankiewicz, Rozporządzenia z października 2015 r. ..., s. 71-74.

opracowania, udostępniania lub zabezpieczenia materiałów archiwalnych stanowiących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny[32].

Specyficzne problemy natury prawnej towarzyszą archiwom osobistym, czyli archiwaliom powstałym w wyniku działalności poszczególnych osób. Te cenne materiały źródłowe są szczególnie narażone na zniszczenie i rozproszenie, zwłaszcza po śmierci swego twórcy lub wówczas, gdy staną się przedmiotem obrotu na rynku kolekcjonerskim. Wiele instytucji publicznych i prywatnych dąży do zabezpieczenia takich archiwaliów dla potrzeb badań historycznych, lecz są to działania realizowane w skomplikowanych warunkach prawnych. Zastosowania znajdują tu bowiem regulacje związane z dziedziczeniem, ale także ochroną własności intelektualnej czy dóbr osobistych. Tego typu spuścizny zawierają bowiem zwykle prawnie chronione utwory bądź materiały, których udostępnienie może naruszyć liczne dobra osobiste (np. dobre imię, cześć pamięci osoby zmarłej, wizerunek, tajemnicę korespondencji)[33].

Udostępnianie materiałów archiwalnych

Materiały archiwalne są istotnym rodzajem źródeł pozwalających poznać wiele aspektów przeszłości, zarówno w toku badań naukowych jak i w ramach zaspokajania potrzeb poznawczych motywowanych w inny sposób. Niektóre rodzaje archiwaliów, choćby dotyczące stanu prawnego nieruchomości czy stanu cywilnego, zachowują stosunkowo długo przydatność praktyczną, w szczególności wartość dowodową wykorzystywaną w obrocie prawnym. Dla korzystania z materiałów archiwalnych we wszystkich tych celach kluczowe znaczenie mają zasady, na jakich odbywa się do nich dostęp, oraz to w jaki sposób świadczone są związane z nim usługi informacyjne. Przepisy prawa służą rozstrzyganiu przez archiwa kolizji pomiędzy prawem dostępu do zawartych w ich zasobie informacji, a interesami prawnymi podmiotów, których te informacje dotyczą (np. związanymi z ochroną prywatności czy innych dób osobistych), tudzież wymogiem zabezpieczenia zasobu archiwalnego przed zniszczeniem lub uszkodzeniem.

W pierwotnym tekście ustawy archiwalnej przyjęto nowatorską na ówczesne czasy zasadę wolnego dostępu do archiwaliów, co polegało na rezygnacji (co do zasady) z udzielania zezwoleń na taki dostęp. Rozwiązanie z 1983 r. okazało się dobrze korespondować z treścią późniejszej regulacji art. 73 Konstytucji RP z 1997 r., a model ten rozpowszechnił się w ustawodawstwie polskim dopiero na przełomie XX i XXI (przepisy dotyczące dostępu do informacji o środowisku naturalnym oraz dostępu do informacji publicznej). Pierwotnie

[32] M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 18-19.

[33] M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Status prawny archiwów osobistych, „Archeion" t. 117, 2016, s. 88-89 i 96-98. Analiza tych zagadnień i sformułowanie pewnych wskazań przydatnych do zabezpieczania takich materiałów wymagały nawiązania współpraca z prawnikiem specjalizującym się w zagadnieniach prawa cywilnego i prawa autorskiego.

przewidziano jedynie dwie przesłanki wyłączające dostęp do archiwaliów i stanowiące podstawę jego odmowy. Pierwszą był zakaz udostępniania materiałów archiwalnych przed upływem 30 lat od ich wytworzenia, choć od razu łagodziły go dość liberalne przepisy kolejno po sobie obowiązujących rozporządzeń. Drugą z przesłanek odmowy udostępnienia stanowiła groźba naruszenia chronionych przez przepisy prawa interesów państwa lub obywateli. Ten pierwotny katalog ograniczeń poddawano modyfikacjom o charakterze redakcyjnym, zaś w drodze dwóch nowelizacji z lat 2006-2007 uzupełniono o możliwość reglamentacji dostępu do archiwaliów ze względu na ich stan fizyczny[34].

W swych publikacjach i wystąpieniach naukowych podkreślałem, że ustawowy zakaz udostępniania archiwaliów przed upływem 30 lat od ich wytworzenia (okres karencji) tworzył nie znajdującą racjonalnego uzasadnienie barierę w dostępie do źródeł dla badaczy historii najnowszej oraz nadmiernie ograniczał konstytucyjne prawo dostępu do informacji publicznej. W ramach nowelizacji ustawy dokonanej w roku 2016 zlikwidowano jednolity termin niedostępności wszystkich archiwaliów, wprowadzając w zamian szereg różnych okresów karencji w udostępnianiu, odnoszących się jedynie do określonych rodzajów materiałów archiwalnych. Przyjęte rozwiązanie usuwa dużą część wcześniej wskazanych zastrzeżeń, lecz jednocześnie wywołuje nowe problemy związane z precyzyjnym ustalaniem zakresu tych ograniczeń i długimi okresami niedostępności sięgającymi siedemdziesięciu czy stu lat[35].

Z kolei ustawowa przesłanka odmowy udostępnienia, jaką stanowiła groźba naruszenia chronionych prawem interesów państwa lub obywateli, była w istocie odesłaniem do wszystkich przepisów prawa ograniczających dostęp do informacji zawartych w archiwaliach. Taka otwarta konstrukcja moim zdaniem zapewniła ustawie archiwalnej zgodność z szybko rozbudowującymi się na przełomie XX i XXI w. regulacjami określającymi uprawnienia lub restrykcje w dostępie do poszczególnych rodzajów informacji (jak z ustawami o ochronie danych osobowych, o ochronie informacji niejawnych i o dostępie do informacji publicznej). Po modyfikacji z 2016 r. ustawa archiwalna w zakresie ograniczeń w dostępie do archiwaliów odsyła wprost do przepisów o ochronie informacji niejawnych, przepisów o ochronie innych tajemnic ustawowo chronionych (tych ostatnich jest w korpusie polskiego prawa ponad 160) oraz wyraźnie wskazuje na ograniczenia dostępu ze względu na ochronę dóbr osobistych oraz danych osobowych[36].

Pozostałe zmiany regulacji w zakresie udostępniania archiwaliów w instytucjach publicznych polegały na likwidacji w roku 2006 odrębnego trybu udostępniania dotyczącego

---

[34] M. Konstankiewicz, Prawne regulacje działalności archiwalnej..., s. 144. M. Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu do archiwaliów (stan prawny z 1 stycznia 2013 r.), w: Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Wrocław 5-7 września 2012 r., red. W. Chorążyczewski, K. Stryjkowski, Warszawa 2013, s. 194.

[35] M. Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu..., s. 195-196. M. Konstankiewicz, Współczesne wyzwania..., s. 140-142. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania..., s. 9-11.

[36] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 66 i 69. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania..., s. 9.

cudzoziemców, którego utrzymywanie miało charakter trudnej do racjonalnego uzasadnienia dyskryminacji i tworzyło formalną bariery w rozwoju międzynarodowej współpracy naukowej. W 2001 r. pojawiły się normy rozgraniczające bezpłatne udostępnianie w archiwach państwowych od wykonywanych przez nie usług archiwalnych polegających między innymi na prowadzeniu kwerend i kopiowaniu archiwaliów. Zarazem wprowadziło to rozdzielenie kwestii szeroko rozumianego dostępu do archiwaliów pomiędzy regulacje o charakterze adminstracyjnoprawnym i cywilnoprawnym. Wreszcie w latach 2015-2016 dostosowano regulacje do udostępniania, także poprzez sieć internetową, materiałów archiwalnych mających postać elektroniczną oraz cyfrowych odwzorowań archiwaliów mających postać tradycyjną. Jest to wyjście naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, coraz bardziej przyzwyczajonych do zdalnych form dostępu do interesujących ich treści[37].

Zasadniczo od 1984 r. nie zmieniła się regulacja dotycząca udostępniania materiałów archiwalnych z zasobu archiwów zakładowych. Kluczowe jest uzależnienie takiego udostępnienia od zezwolenia kierownika jednostki organizacyjnej, w której istnieje archiwum zakładowe. Z kolei od roku 2005 jedno rozporządzenie reguluje udostępnianie zasobu archiwów wyodrębnionych, zastępując wewnętrzne zarządzenia poszczególnych organów przy których one działają. Odrębne i to dość rozbudowane regulacje ustawowe mają za przedmiot dostęp do zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej, do którego w niewielkiej tylko części odnoszą się znowelizowane w 2016 r. przepisy ustawy archiwalnej[38].

Regulacja ustawy archiwalnej dotycząca dostępu do niepaństwowego zasobu archiwalnego ma kształt niezmieniony od chwili jej uchwalenia i charakter w gruncie rzeczy szczątkowy. Prywatnym właścicielom takich archiwaliów zagwarantowano autonomię w zakresie ustalania zasad ich udostępniania, którą ograniczają jedynie przepisy innych ustaw (np. o ochronie danych osobowych). Tym samym brak w ustawie archiwalnej przepisów z których można by wywodzić uprawnienia w zakresie dostępu do tych archiwaliów, co stanowi poważne utrudnienie dla zainteresowanych nimi historyków. Specyficzne problemy wiążą się z dostępem do archiwaliów wytworzonych przez osoby fizyczne (archiwów osobistych), także wtedy gdy materiały te wchodzą już do zasobu instytucji publicznych. Ich dysponenci oraz użytkownicy winni mieć na uwadze, że treść tych materiałów często odnosi się do szczegółów życia osobistego i jej wykorzystanie może prowadzić do naruszenia dóbr osobistych[39].

Przeprowadzone przeze mnie badania wykazały również, że zawarte w ustawie archiwalnej regulacje dotyczące dostępu do materiałów archiwalnych zostały istotnie

---

[37] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 67. M. Konstankiewicz, Zmiany w ustawie z 1983 r. ..., s. 15-16. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania..., s. 7-8. M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Narodowy zasób archiwalny..., s. 304-306.

[38] M. Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu..., s. 195. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania..., s. 16-19.

[39] M. Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu..., s. 195. M. Konstankiewicz, Regulacje polskiego prawa archiwalnego..., s. 337-338. M. Konstankiewicz, A. Niewęgłowski, Status prawny archiwów osobistych..., s. 98-100.

uzupełnione o przepisy szeregu innych ustaw. Zupełnie nowa regulacja dotycząca ochrony danych osobowych z roku 1997 r., z jednej strony przyznała szerokie uprawnienia każdej osobie, której dotyczą przetwarzane dane osobowe, także te zawarte w materiałach archiwalnych. Z drugiej strony określono w niej liczne warunki dopuszczalności udostępniania danych osobowych, choćby dla celów badawczych. Przepisy ustaw z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej oraz z 2016 r. o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego przyznają powszechne uprawnienia dostępowe, które mogą mieć zastosowanie do części zasobu archiwalnego lub też informacji na jego temat. Wspomniane regulacje, a także te dawniej już obecne w porządku prawnym (jak ustanawiające ochronę dóbr osobistych czy własności intelektualnej), w pewien sposób uzupełniają przepisy ustawy archiwalnej dotyczące udostępniania państwowego zasobu archiwalnego. Mają one kluczowe znaczenie dla kwestii dostępu do archiwaliów stanowiących niepaństwowy zasób archiwalny wobec szczątkowej regulacji ustawy archiwalnej w tym zakresie[40].

Zmiany w zasadach szeroko rozumianego udostępniania archiwaliów po części wynikały z konieczności implementowania do polskiego prawa norm prawa Unii Europejskiej. W 2013 r. nastąpiło rozciągnięcie m. in. na archiwa zakresu dyrektywy w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego. Z kolei dyrektywa z 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych upoważniła archiwa, obok innych instytucji do wykorzystywania na szczególnych zasadach utworów, wobec których nie wygasły jeszcze autorskie prawa majątkowe, a jednocześnie nie zostały odnalezione podmioty, którym te prawa przysługują[41].

Podsumowanie

Wiodące znaczenie dla prawnych podstaw działalności archiwalnej w Polsce ma ustawa archiwalna, uchwalona w 1983 r. a później poddana licznym, lecz fragmentarycznym zmianom. Wielokrotnie modyfikowano przepisy dotyczące ustroju archiwów, kształtowania narastającego państwowego zasobu archiwalnego i jego udostępniania, a nieco rzadziej statusu niepaństwowego zasobu archiwalnego. Wskazuje to na trudności w stworzeniu stabilnej regulacji, wynikające już to z dynamiki zmian zachodzących w rzeczywistości, jak i niedoskonałości legislacji. Niektóre przepisy ustawy archiwalnej mają nadal postać nadaną im w momencie jej uchwalenia. Dotyczą one tak podstawowych spraw jak podział narodowego zasobu archiwalnego, nakaz jego wieczystego przechowywania, czy definicja działalność archiwalnej. Nigdy nie objęto wprost regulacjami prawymi kwestii opracowywania archiwaliów, choć w wykonywaniu tej funkcji trzeba mieć na względzie choćby prawne ograniczenia dostępności tych ostatnich.

[40] M. Konstankiewicz, Problemy prawne dostępu..., s. 195-200. M. Konstankiewicz, Współczesne wyzwania..., s. 140-146. M. Konstankiewicz, Zmiany w zakresie udostępniania..., s. 12-16.
[41] M. Konstankiewicz, Wybrane aspekty międzynarodowe..., s. 270-272.

MK

Ustawa archiwalna poddawana była także modyfikacjom nie związanym bezpośrednio z istotą działania archiwów. Dostosowywano brzmienie jej przepisów do nowego kodeksu karnego, przekształceń w systemie finansów publicznych, zmieniających się regulacji w zakresie powoływania osób pełniących funkcje centralnych organów administracji rządowej, czy też zamówień publicznych, a także do nowej ustawy o ochronie informacji niejawnych. Ponadto w ustawie wprowadzano zmiany o charakterze terminologicznym i redakcyjnym, jak choćby usunięcie z jej tekstu określenia „Polska Rzeczpospolita Ludowa" oraz dotyczące ustawowych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych. Stosunkowo duża liczba tego typu zmian wynika z istnienia bardzo licznych powiązań regulacji dotyczących działalności archiwalnej z całym korpusem prawa powszechnie obowiązującego i ścisłych związków tej problematyki z działaniem bardzo różnych podmiotów[42].

Jednym z czynników, który wywołały zmiany w prawie archiwalnym, były przemiany ustrojowe zapoczątkowane w 1989 r., poprzez uchwalenie w 1997 r. obecnie obowiązującej Konstytucji RP aż po wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Część z nich miała charakter formalny związany z przebudową systemu prawa, inne z przekształceniami w strukturze administracji rządowej czy odtworzeniem samorządu terytorialnego; wszystkie zaś wpłynęły na podstawy działania ogółu archiwów publicznych. Próba rozliczeń z poprzednimi okresami historycznymi objęła uregulowanie w odrębnej ustawie działalności archiwalnej Instytutu Pamięci Narodowej. Stosunkowo późno i wciąż w ograniczonym zakresie w normach prawa archiwalnego został uwzględniony wzrost znaczenia podmiotów prywatnych we wszystkich sferach życia społecznego.

Równocześnie nastąpiło upowszechnienie się technologii informatycznych, które znacząco wpłynęły na formę powstającej współcześnie dokumentacji oraz sposób zarządzania nią. Przepisy dotyczące kształtowania narastającego państwowego zasobu archiwalnego ulegały kilkakrotnie rozbudowie w kierunku doprecyzowania regulacji dotyczących dokumentacji elektronicznej oraz uwzględnienia przekształceń ustrojowych administracji. Również rozpowszechnienie narzędzi informatycznych w tworzeniu ewidencji i pomocy archiwalnych oraz przyrost materiałów archiwalnych poddanych digitalizacji i możliwych do udostępniania zdalnego legły u podstaw stosunkowo niedawnych nowelizacji.

Problematyka dostępu do archiwaliów wpisała się w szerszy nurt regulacji wyraźnie późniejszych od ustawy archiwalnej, ustanawiających uprawnienia w zakresie dostępu do informacji publicznej czy ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego, w tym także zawartych w prawie Unii Europejskiej. Nie pozostaje to bez związku z przemianami modeli uczestnictwa w życiu społecznym czy kulturze, kontaktów z władzą lub funkcjonowania nauki, dokonującymi się pod wpływem szybkiego rozwoju i upowszechniania się technologii informatycznych. Jednocześnie tworzy to wyzwania związane z ochroną prywatności, dla której zagrożeniem jest wciąż zwiększająca się ilość

[42] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 63.

informacji o poszczególnych osobach przetwarzana i zapisywana w dokumentacji, także tej zakwalifikowanej do materiałów archiwalnych.

Podstawy prawne działalności archiwalnej stanowią dziś złożony kompleks norm zawartych w licznych, wzajemnie ze sobą powiązanych aktach prawnych. Ich właściwe zinterpretowanie wymaga odwołania się zarówno do ustaleń teorii i metodyki archiwalnej jak i zastosowania podstawowych reguł wykładni prawa. Ustalenia, stanowiące przedstawione tu osiągnięcie naukowe, mają po pierwsze znaczenie dla praktycznej działalności archiwalnej, prowadzonej przez archiwa wszelkich rodzajów (państwowe, zakładowe, wyodrębnione, prywatne, kościelne, społeczne). Ich pracownicy w swej pracy posługują się normami prawnymi jako narzędziami niezbędnymi do skutecznego gromadzenia, zabezpieczania i udostępniania archiwaliów. Rozstrzygnięcia przy tym podejmowane są przedmiotami skarg sądowych. Wszystko to winno się uwzględniać w kształceniu archiwistów, w tym na poziomie studiów wyższych czy w formach kształcenia ustawicznego.

Po drugie gruntowne rozpoznanie kontekstu prawnego działalności archiwalnej jest przydatne nie tylko w zakresie stosowania prawa, ale także w jego kształtowaniu. Sama administracja archiwalna bierze udział w stanowieniu aktów normatywnych, zarówno wewnętrznych jak i mających charakter powszechnie obowiązujący. Poczynione ustalenia mogą być także podstawą do formułowania postulatów legislacyjnych, prowadzących do kompleksowego uregulowania działalności archiwalnej w sposób spełniający współczesne oczekiwania. Interdyscyplinarny charakter prowadzonych przeze mnie badań może też skłonić do zainteresowania się ich wynikami przedstawicieli nauk prawnych.

Wreszcie znajomość złożonego kompleksu odnośnych regulacji jest potrzebna wszystkim tym, którzy z materiałów archiwalnych chcą korzystać, w szczególności historykom. Przepisy dotyczące kształtowania narastającego zasobu archiwalnego determinują to, które dokumenty zostaną zabezpieczone z zasobie archiwalnym, a które zniszczone, co należy uwzględnić w krytyce źródeł archiwalnych. Z kolei regulacje dotyczące udostępniania wpływają na to, w jakim zakresie i na jakich warunkach materiały te będą dostępne dla osób nimi zainteresowanych, w tym dla potrzeb prowadzonych badań.

Znaczący wkład w rozwój nauk historycznych powyżej opisanych badań polega na kompleksowym i gruntownym przedstawieniu kontekstu prawnego działalności archiwalnej prowadzonej w Polsce pod koniec XX w i w pierwszych dekadach XXI w. Mam nadzieję, że może to ułatwić zrozumienie prawnych mechanizmów określających dostęp badaczy do archiwalnych źródeł historycznych, co pozwoli usprawnić wykorzystywanie ich dla dobra nauki. Przeprowadzone przeze mnie studia miały charakter interdyscyplinarny, ponieważ konieczne było równoczesne zastosowanie metod nauk prawnych, w szczególności zasad wykładni prawa, a zarazem ustaleń teorii i metodyki archiwalnej. Takie wieloaspektowe spojrzenie umożliwiło przeanalizowanie regulacji będących narzędziami pracy archiwisty,

mającymi duże znaczenie dla zabezpieczenia i dostępności źródeł historycznych dla współczesnych i przyszłych badań.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych oraz dydaktycznych:

Publikacje składające się na zaprezentowane wyżej osiągniecie naukowe nie wyczerpują moich zainteresowań przedmiotową problematyką. Jedna z tych prac[43] powstawała w kolejnych, stopniowo rozszerzanych wersjach, które jednocześnie służyły prezentacji przekształceń polskiej ustawy archiwalnej czytelnikom zagranicznym[44]. Starałem się również intensyfikować środowiskową dyskusję o stanie i potrzebach regulacji prawnej w zakresie działalności archiwalnej poprzez organizowanie i moderowanie poświęconych temu paneli na Powszechnych Zjazd Archiwistów Polskich we Wrocławiu w 2012 r. i w Kielcach w 2017 r.

Analiza statusu różnych instytucji archiwalnych zwróciła moją uwagę na nader interesujące zjawisko archiwów społecznych. Są to oddolne inicjatywy pojedynczych osób, ich nieformalnych grup lub sformalizowanych organizacji pozarządowych nakierowane na gromadzenie i udostępnianie materiałów archiwalnych. Współinicjowałem zwołanie konferencji „Archiwa organizacji pozarządowych w Polsce" (Lublin, 8 listopada 2012 r.) i wziąłem udział w jej zorganizowaniu. Pokłosiem tej debaty naukowej jest współredagowana przeze mnie praca zbiorowa, będąca pierwszym szerszym przeglądem problematyki związanej z archiwami polskiego trzeciego sektora, wśród których znajdują się także archiwa społeczne. Dalszym krokiem był udział w realizacji projektu badawczego prowadzonego przez Fundację Ośrodka Karta „Archiwistyka społeczna – potencjał działań oddolnych w sferze historii i dziedzictwa", w ramach którego opracowałem zagadnienie polityki państwa wobec archiwów społecznych w latach 2005-2016.

Zarządzanie dokumentacją jest obszerną problematyką częściowo pokrywającą się z zainteresowaniami archiwistyki. Wyselekcjonowanie materiałów archiwalnych, ale też efektywne ich opracowanie lub udostępnienie wymaga znajomości procesów związanych z zarządzaniem dokumentacją zachodzących przed etapem jej archiwizacji. Po przeprowadzeniu badań z zakresu historii kancelarii zwieńczonych przygotowywaniem rozprawy doktorskiej przedstawiłem propozycję analizy aspektów prawnych i administracyjnych zarządzania dokumentacją. Szczególną uwagę zwróciłem przy tym na

---

[43] M. Konstankiewicz, Trzydzieści lat obowiązywania..., s. 61-69.

[44] M. Konstankiewicz, Изменения в архивном законодательстве в Польше в 1989-2011 гг, w: Архивы России и Польши: история, проблемы и перспективы развития. Сборник научных трудов. Archiwa Rosji i Polski: historia, problemy i perspektywy rozwoju. Zbiór studiów, red. L. Mazur, J. Łosowski, Jekaterynburg 2013, s. 94-106, tłumaczenie L. Mironets. M. Konstankiewicz, Polský zákon o národním archivním fondu a archivech ze 14. července 1983 a jeho proměny v letech 1989-2015, „Archivní Časopis" R. 66, 2016, nr 3, s. 253-261, tłumaczenie M. Poloncarz.

zjawisko formalizacji wpływające na sposób narastania dokumentacji i postępowania z nią w całym cyklu jej życia[45]. Scharakteryzowałem także jeden z przejawów formalizacji już samej działalności archiwalnej, jakim jest stanowienie dokumentów normalizacyjnych (norm), współcześnie mających zasięg w dużej mierze międzynarodowy[46].

U początków krystalizowania się moich zainteresowań prawem powszechnie obowiązującym jako czynnikiem wpływającym na narastanie dokumentacji i zarządzanie nią, włączyłem się w zainicjowane przez Eugeniusza Borodija prowadzenie bibliografii aktów prawnych. Od roku 2004 (a więc jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora) do roku 2014, w cyklicznej publikacji na łamach kwartalnika „Archiwista Polski" (38 części mojego autorstwa) odnotowałem około 1200 aktów prawnych, częstokroć omawiając ich treść i znaczenie[47]. Od 2014 r. częściową kontynuację tego stanowi wieloczęściowy artykuł prezentujący regulacje o największej doniosłości dla zarządzania dokumentacją, a niekiedy istotnie wpływające także na formę i treść przyszłych materiałów archiwalnych (do tej pory odnotowano ponad 30 aktów prawnych)[48]. W efekcie tego został zebrany obszerny materiał, przydatny do przeprowadzenia analiz wielu aspektów przemian podstaw prawnych narastania dokumentacji i zarządzania nią w początkach XXI w. Dokonałem także próby syntetycznego opisu aktualnego stanu tego rodzaju regulacji, silnie związanych z działaniem archiwów bieżących oraz kształtowaniem narastającego zasobu archiwalnego[49].

Wśród przemian regulacji prawnych odnoszących się do postępowania z dokumentacją szczególną uwagę zwracają te związane z rozpowszechnianiem się dokumentu elektronicznego i wychodzące naprzeciw wyzwaniom niesionym przez to zjawisko, takim jak problem wiarygodności zapisów elektronicznych. Z tego względu podjąłem próbę dokonania podsumowania nieomal dwudziestu lat rozwoju tego typu unormowań w prawie polskim, wskazując na zagadnienia najważniejsze punktu widzenia zarządzania dokumentacją mającą taką postać i zabezpieczenia spośród niej materiałów archiwalnych[50].

---

[45] M. Konstankiewicz, Zagadnienia prawne i administracyjne w badaniach nad zarządzaniem dokumentacją, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 1, Archiwistyka na uniwersytetach, archiwistyka w archiwach, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2009, s. 145-155.

[46] M. Konstankiewicz, Uwagi o normalizacji w działalności archiwalnej, w: Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 3, Archiwistyka między różnorodnością a standaryzacją, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń, 2013, s. 17-26.

[47] Wykaz ważniejszych aktów prawnych regulujących zasady postępowania z dokumentacją. Uzupełnienie i kontynuacja [też inne warianty tytułu], części od XIV do LI, „Archiwista Polski" od 2004 nr 3 do 2014 nr 1.

[48] M. Konstankiewicz, Ważniejsze akty prawne regulujące postępowanie z dokumentacją (część I), „Archiwista Polski" 2014, nr 2, s. 81-89; (część II), 2014, nr 3, s. 81-88; (część III), 2014, nr 4, s. 85-88; (część IV), 2015, nr 1, s. 75-80; (część V), 2015, nr 2, s. 81-93; (część VI), 2015, nr 4, s. 49-53; (część VII), 2016, nr 1, s. 77-81; (część VIII), 2016, nr 2, s. 107-112; (część IX), 2016, nr 4, s. 71-87; (część X), 2017, nr 1-2, s. 81-91.

[49] M. Konstankiewicz, Zarządzanie dokumentacją w prawie polskim, w: Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka. Biblioteka Zarządcy Dokumentacji t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 59-75.

[50] M. Konstankiewicz, Dokument i dokumentacja mające postać elektroniczną z punktu widzenia prawa polskiego doby rewolucji cyfrowej – zarys problematyki, w: Belliculum diplomaticum VI Thorunense. Od dyplomatyki i archiwistyki do dokumentu elektronicznego, red. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2016, s. 113-124. Wersja rosyjskojęzyczna tego tekstu: M. Konstankiewicz, Главные аспекты функционирования электронного документа в польском законодательстве, „Вестник РГГУ" 2015, nr 2, s. 107-114, tłumaczenie A. Górak.

Problematyce historii kancelarii poświęciłem swą dysertację doktorską, traktującą o kancelarii starostw powiatowych województwa lubelskiego okresu II Rzeczypospolitej. Autoreferat z jej obrony został opublikowany[51] zaś sam tekst rozprawy po udoskonaleniach, w tym po przeprowadzeniu uzupełniających kwerend ukazał się w postaci monografii[52]. Kontynuując ten wątek swych zainteresowań pełniłem obowiązki promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim Konrada Słowińskiego zakończonym obroną rozprawy doktorskiej p. t. „Kancelaria miasta Radomia w latach 1915-1939". W oparciu o nią została opublikowana monografia[53].

Przedstawiłem także propozycje dotyczące potrzeb dydaktycznych w zakresie dyplomatyki i historii kancelarii zwracając uwagę na zagadnienie formalizacji pracy kancelaryjnej jako czynnika wpływającego na powstawanie dokumentacji i źródeł historycznych o charakterze dokumentowym[54]. Sformułowałem także postulat podjęcia badań nad kulturowymi czynnikami wpływającymi na funkcjonowanie dokumentacji w kontaktach administracji ze społeczeństwem[55].

Prowadzenie badań nad kancelarią urzędów administracji terenowej II Rzeczypospolitej skłoniło mnie do podjęcia studiów nad ustrojem tych ostatnich. Syntetycznie przedstawiłem kompetencje i organizację starostw powiatowych województwa lubelskiego oraz starostw radomskich - grodzkiego i powiatowego[56]. Posługując się przykładami z innych obszarów Polski w odniesieniu do tego szczebla administracji przeanalizowałem modele załatwiania spraw administracyjnych, które istotnie wpływały na kancelaryjny obieg pism w odnośnych urzędach oraz determinowały formę wytwarzanych w nich dokumentów[57]. W tym nurcie znalazło się też przygotowanie edycji źródłowej dotyczących jednej z form podnoszenia kwalifikacji urzędników i zwiększenia sprawności

---

[51] M. Konstankiewicz, Kancelaria starostw województwa lubelskiego w latach 1919 – 1939, „Dzieje Najnowsze" 2006, nr 3, s. 137 – 143.

[52] M. Konstankiewicz, Kancelaria starostw województwa lubelskiego w latach 1919-1939, Lublin 2011. Recenzje: A. G. Dąbrowski, „Archiwa - Kancelarie - Zbiory" 2012, nr 3 (5), s. 278-284; I. Florczak, „Przegląd Nauk Historycznych" R. XII, 2013, nr 2, s. 282-286.

[53] K. Słowiński, Kancelaria miasta Radomia w latach 1915-1939, Lublin 2016.

[54] M. Konstankiewicz, Uwagi o potrzebach dydaktycznych w zakresie dyplomatyki polskiej XX wieku, w: Belliculum Diplomaticum IV Thorunense, red. W. Chorążyczewski, J. Tandecki, Toruń 2011, s. 159-166.

[55] M. Konstankiewicz, Zróżnicowanie kulturowe jako kontekst funkcjonowania dokumentacji w administracji publicznej II Rzeczypospolitej, w: Belliculum Diplomaticum V Lublinense. Dokumenty, kancelarie i archiwa między Wschodem i Zachodem Europy, red. A. Górak, M. Szabaciuk, Lublin 2014, s. 83-93.

[56] M. Konstankiewicz, Ustrój starostw województwa lubelskiego w latach 1919 – 1939, „Wschodni Rocznik Humanistyczny", t. 2, 2005, s. 277 – 297. M. Konstankiewicz, Ustrój i organizacja wewnętrzna starostw radomskich – powiatowego i grodzkiego w latach 1919 – 1939, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego", t. 40, 2006, z. 1 – 4 „Urzędy administracji rządowej w Radomiu od XVI do XX wieku", s. 141 – 151.

[57] M. Konstankiewicz, Rola starosty powiatowego w załatwianiu spraw urzędowych w okresie II Rzeczypospolitej, w: Dzieje biurokracji na ziemiach polskich, t. 1, red. A. Górak, I. Łuć, D. Magier, Lublin-Siedlce 2008, s. 417-431.

działania administracji[58] a także próba wskazania w ustroju administracji polskiej rozwiązań rosyjskich oraz roli urzędników mających doświadczenia nabyte w tym państwie[59].

W pewnym zakresie prowadziłem także badania nad historią transportu kolejowego. W cyklu trzech publikacji dokonałem syntetycznego przeglądu najważniejszych problemów związanych z dziejami kolei na ziemiach polskich w XX w.[60]. Teksty te zamieszczono w pracach zbiorowych poświęconych historii komunikacji, będących pokłosiem cyklu konferencji skupiających badaczy tej dziedziny. Prezentowanie tego zagadnienia na takim forum było to ze wszech miar zasadne, gdyż w tych badaniach nie można abstrahować od dziejów rodzajów środków transportu, które umożliwiały komunikację poprzez przewóz ludzi ale też prasy czy korespondencji (co pozwala powiązać te zagadnienia również z historią kancelarii czy administracji).

W całym okresie zatrudnienia brałem udział w prowadzeniu wszystkich form kształcenia archiwalnego na UMCS. Były to studia licencjackie i magisterskie, zrazu na kierunku historia w ramach specjalności archiwalnej (tu także jako studia niestacjonarne), zaś od 2012 r. do dzisiaj w formie samodzielnego kierunku studiów „Archiwistyka i nowoczesne zarządzanie zapisami informacyjnymi". Realizowałem także zajęcia na studiach podyplomowych w zakresie archiwistyki (od 2005 r. z niewielkimi przerwami do dzisiaj) a także na kierunku „Tradycyjne i Elektroniczne Zarządzanie Dokumentami". Ponadto w ramach projektu Europejskiego Funduszu Społecznego „UMCS dla rynku pracy i gospodarki opartej na wiedzy" w latach 2011- 2014 prowadziłem zajęcia na specjalności „Zarządzanie danymi w instytucjach i firmach", oferowanej dla studiów licencjackich prowadzonych na Wydziale Humanistycznym UMCS.

Szczególnie miejsce w moim dorobku dydaktycznym zajmują przedmioty dotyczące podstaw prawnych działalności archiwalnej oraz zarządzania dokumentacją i informacją. W oparciu o własne badania naukowe przygotowałem koncepcję ich prowadzenia w poszczególnych formach kształcenia (w tym na etapie prac programowych) oraz opracowałem i stale aktualizuję komplet materiałów dydaktycznych. Podobnie zajęcia wprowadzające studentów w ustrojowy kontekst narastania dokumentacji i materiałów archiwalnych, zarówno w perspektywie historycznej (przedmiot Historia administracji i

---

[58] M. Konstankiewicz, Kresy wschodnie w sprawozdaniach starostów województwa lubelskiego - uczestników wycieczek instrukcyjnych z lat 1928 – 1930, „Wschodni Rocznik Humanistyczny", t. 3, 2006, s. 343 – 354.

[59] A. Górak, M. Konstankiewicz, Российская империя и формирование общественного сознания и государственной модели бюрократии в Польше, w: Славянские диалоги на границе Европы и Азии. Историческая память: арена войны «начиональных историй» или основа для диалога и взаимопонимания, Jekaterynburg, 2013, s. 9-24.

[60] M. Konstankiewicz, Rola transportu kolejowego w II Rzeczypospolitej – zagadnienia wybrane, w: Komunikowanie i komunikacja w dwudziestoleciu międzywojennym, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2010, s. 315-323. M. Konstankiewicz, Rola transportu kolejowego na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej. Zagadnienia wybrane, w: Komunikowanie się Polaków w okresie II wojny światowej, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2011, s. 37-45. Rola transportu kolejowego w Polsce w latach 1944-1989. Zagadnienia wybrane, w: Komunikowanie się Polaków w latach 1944 – 1989, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2011, s. 229-235.

sądownictwa na ziemiach polskich w XIX i XX w.) jak i współczesnej (Podstawy ustrojowe Polski współczesnej), wraz z odpowiednią podbudową teoretyczną (Podstawy organizacji i zarządzania, Wstęp do nauk o administracji) opieram w znacznej części na własnych badaniach oraz posiadanych kompetencjach administratywistycznych.

Osobny wątek w mym dorobku dydaktycznym dotyczy ochrony własności intelektualnej. Przygotowanie do nauczania związanych z tym przedmiotów dały mi, ukończone w 2013 r., specjalistyczne studia podyplomowe. Zajęcia z tego zakresu prowadziłem na różnych kierunkach studiów humanistycznych (Filologia angielska, Filologia polska i Technologie cyfrowe w animacji kultury), w tym także na studiach archiwistycznych. Na kanwie tego, w formie publikacji przedstawiłem znaczenie problematyki ochrony własności intelektualnej dla warsztatu zawodowego archiwisty i własne propozycje dotyczące nauczania tych zagadnień[61].

Na prowadzonych przeze mnie seminariach powstało dotąd 17 prac licencjackich na kierunku studiów „Archiwistyka i nowoczesne zarządzanie zapisami informacyjnymi" oraz 6 prac dyplomowych kończących studia podyplomowe „Tradycyjne i Elektroniczne Zarządzanie Dokumentami". Prezentują one szeroki przekrój tematów historycznych i źródłoznawczych, ale także podejmowano w nich zagadnienia dokumentacji narastającej współcześnie jako przyszłych źródeł archiwalnych czy też narzędzi pracy archiwistów i wykonywania funkcji archiwalnych (zwłaszcza udostępniania i popularyzacji archiwów). Niekiedy były one związane z miejscem pracy słuchaczy i towarzyszyło im wykonywanie np. prac porządkowych w archiwach oraz tworzenie pomocy archiwalnych.

W roku 2015 podczas tygodniowego pobytu na Uniwersytecie Południowoczeskim w Czeskich Budziejowicach (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) poszerzyłem swe doświadczenia dydaktyczne przeprowadzając tam dla studentów kierunków archiwistyka oraz bohemistyka wykłady przybliżające historię i aktualne problemy polskich archiwów. Tłumaczeniami z języka czeskiego na język polski materiałów dydaktycznych wspomogłem prowadzenie wykładów na UMCS przez pracowników budziejowickiej uczelni – Marię Ryantovą i Lenkę Martinkovą.

Ponadto popularyzowałem zagadnienia związane z prawnymi podstawami działalności archiwalnej czy zarządzania dokumentacją podczas szkoleń i warsztatów organizowanych dla pracowników archiwów przez Naczelną Dyrekcję Archiwów Państwowych, Stowarzyszenie Archiwistów Polskich (w ramach Powszechnych Zjazdów Archiwistów Polskich w 2012 i 2017 r.) oraz podmioty komercyjne. Wspierałem także studencki ruch naukowy w charakterze opiekuna indywidualnych prac studenckich oraz prelegenta (Radzyńskie Warsztaty Archiwalne) i moderatora podczas konferencji studenckich.

---

[61] M. Konstankiewicz, Kompetencje w zakresie prawnych aspektów ochrony własności intelektualnej i dóbr osobistych w cyfrowym warsztacie archiwisty, w: Archiwistyka cyfrowa i nauki pomocnicze historii w edukacji archiwalnej. Problemy dydaktyki archiwistyki, red. A. Kulecka, Warszawa 2016, s. 34-40.

Od 2014 r. jestem kierownikiem studiów podyplomowych w zakresie archiwistyki na UMCS. W tym czasie odbyły się trzy edycje tych studiów, na których studiowało lub studiuje łącznie 41 osób. Opracowałem także zmiany wprowadzone w latach 2014 i 2015 w programie przedmiotowych studiów podyplomowych. Jako członek odpowiednich zespołów programowych brałem udział w opracowaniu programów studiów licencjackich (w latach 2011-2012) i magisterskich (w latach 2014-2015) kierunku „Archiwistyka i nowoczesne zarządzanie zapisami informacyjnymi", a następnie w jego stałym doskonaleniu i dostosowywaniu do zmieniających się wymogów prawnych. Wziąłem także aktywny udział w ogólnopolskich pracach nad standardami kształcenia archiwistów, prowadzonych w 2009 r. przez Sekcję Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich[62].

W formie publikacji, oprócz przywołanej już wcześniej analizy potrzeb dydaktycznych w zakresie ochrony własności intelektualnej, przedstawiłem również rozważania na temat szerzej rozumianych elementów prawnych i administracyjnych w uniwersyteckim kształceniu archiwistów[63]. W referatach konferencyjnych oraz publikacjach obcojęzycznych prezentowałem na forum międzynarodowym koncepcje dydaktyczne własne oraz ośrodka, w którym pracuję[64] .

Podsumowując, moje zainteresowania naukowe są związane z problematyką źródeł historycznych o charakterze archiwalnym. Badania nad ich powstawaniem ulokowałem w nurcie historii kancelarii, przy okazji podejmując studia wchodzące w zakres historii administracji. Podjęta przeze mnie problematyka podstaw prawnych działalności archiwalnej dotyczy jednego z czynników przesądzających o tym, jaka dokumentacja zostanie zachowana jako materiały archiwalne i na jakich zasadach będą one udostępniane zainteresowanym badaczom. Wszystkie te aktywności naukowe wpisywały się w rozwój naukowy i dydaktyczny Zakładu Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej.

Marek Konstankiewicz

[62] Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Rekomendacja Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich uchwalona 4 listopada 2010 r., „Archiwista Polski" 2010, nr 4, s. 13-19.

[63] M. Konstankiewicz, Elementy prawne i administracyjne w uniwersyteckim kształceniu archiwistów, „Res Historica" t. 28, 2009, s. 61-70.

[64] A. Górak, M. Konstankiewicz, Реализация самостоятельного направления университетского образования - архивоведение и управление документами в Университете Марии Кюри-Склодовской в Люблине, w: Управление документацией: прошлое, настоящее и будущее ; Материалы Международной научно-практической конференции 21-22 марта 2013 г., Moskwa 2013, s. 403-410. M. Konstankiewicz, Rechtliche und administrative Aspekte der universitären Ausbildung von Archivaren, w: „Archivni Časopis", Suplementum R 64, Výuka archivnictví – vývoj, úkoly a perspektivy, Mezinárodní konference 14–16.3.2012 České Budějovice, 2014, s. 40-48, tłumaczenie D. Skupieńska.